

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תצא, תשפ"ג, מספר 1534

פי תהיין לאיש שתי נשים: הלכה וחוק במדינת ישראל עמיחי רדזינר

איש הנושא אשה על אשתו בפלשתניה (א"י), ואשה הנישאת לאיש על פני אישה בפלשתניה (א"י), בכל מקרה שבו נחשבים נשואין אלה כבטלים מחמת שחלו בחיי הבעל או האשה, יאשמו בפשע ויהיו צפויים לחמש שנות מאסר. פשע כזה קרוי: 'ביגמיה'.

ודוק, כדי שיואשם אדם בעבירת ביגמיה, הסעיף דורש שלנישואיו הביגמיים לא יהיה כל תוקף על פי דינו הדתי (וכידוע, הבריטים שימרו את הדין הדתי כקובע בענייני הנישואין והגירושין, מציאות המתקיימת במדינת ישראל עד היום). למעשה, סעיף זה הועתק מהחוק בקפריסין – שגם בה שלטו הבריטים – ומטרתו הייתה להחיל את האיסור על נוצרים, שדתם אוסרת את הביגמיה, ולפטור ממנו את המוסלמים המותרים בה. דא עקא, שבא"י חיו כמובן גם יהודים רבים, והסעיף כלשונו לא חל אף לא על אחד מהם. שהרי חרם דרבינו גרשום לא קבע שהנישואים הביגמיים בטלים, אלא שהם אסורים ויש להעניש ולהחרים את המבצע אותם עד שיגרש אחת מנשותיו (בדומה לכוהן הנושא גרושה, למשל, שנישואיו אסורים אך אינם בטלים וחובה עליו לגרש את אשתו).

תוצאה זו התבררה עד מהרה כאשר ב-1937 נתפס יהודי אשכנזי שנשא שתי נשים, ושלטונות המנדט העמידוהו לדין על פי הסעיף הנ"ל. אותו יהודי יצא זכאי בשלוש ערכאות מן הטעם הפשוט שעורכי דינו שכנעו את השופטים כי אומנם ההלכה האשכנזית אוסרת את הנישואים הביגמיים, אולם אינה טוענת לבטלותם, וממילא אותו נאשם לא עבר כל עבירה על פי החוק הפלילי.⁴ המסקנה שעלתה מפסיקה זו, ולפיה כלל הגברים היהודים בא"י יכולים מבחינת החוק לשאת כמה נשים, הטרידה מאוד את הרב הראשי הרצוג. עוד בזמן שהתנהל הדיון בתיק הנ"ל בבית המשפט העליון, התבקש הרב הרצוג לתת חוות דעת, וכבר בה טען שיש לדאוג לשינוי החוק.⁵ הוא אף הציע כיוון לניסוח מחודש של הסעיף כך שיחול על יהודים שהדין העדתי שלהם אוסר ריבוי נשים. במכתבו הסביר שהביגמיה אסורה אצל האשכנזים, שהיוו רוב מוחלט של אוכלוסיית היהודים בעולם באותה עת, והדבר אף נתפס בעיניהם

כידוע, במהלך הדורות נוצרו הבדלים הלכתיים בין קהילות שונות בעם ישראל ביחס להיתר נישואים ליותר מאישה אחת.¹ אולם סעיף 176 לחוק העונשין הישראלי אינו מתחשב בהבדלים אלה וקובע לכאורה איסור גורף על ריבוי נישואים: "נשוי הנושא אשה אחרת, ונשואה הנישאת לאיש אחר, דינם מאסר חמש שנים". עם זאת, בהמשך מופיע סעיף מעניין וייחודי הנוגע לאזרחים היהודיים בלבד:

היה הדין החל על הנישואין החדשים דין התורה, לא יורשע אדם על עבירה לפי סעיף 176 אם הנישואין החדשים נערכו לאחר שניתן לו היתר נישואין לפי פסק-דין סופי של בית-דין רבני ופסק-הדין אושר בידי נשיא בית הדין הרבני הגדול.²

ובמילים פשוטות: למרות שהכלל הוא שגבר יהודי לא יוכל לשאת שתי נשים, במקרים חריגים הוא יוכל לקבל היתר לעשות זאת באמצעות פסק דין רבני המאושר על ידי נשיא בית הדין הגדול, שעל פי החוק הוא אחד משני הרבנים הראשיים. בשורות הבאות ברצוני לעסוק בקצרה ברקע ההיסטורי ליצירת האיסור הפלילי על ביגמיה ליהודים בארץ ישראל, ולטעון כי זכויות היוצרים עליו, כמו גם על הסעיף המאפשר מתן היתר נישואים במקרים ייחודיים, שייכות לרבנים הראשיים בן-ציון מאיר חי עוזיאל ויצחק הלוי הרצוג.³

איסור פלילי על ביגמיה בארץ ישראל נוצר לראשונה על ידי שלטונות המנדט הבריטי בשנת 1936. סעיף 181 לפקודת החוק הפלילי קבע כך:

* פרופ' עמיחי רדזינר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.

1 ראו למשל: אלימלך וסטרייך, "הגנת מעמד הנישואין של האישה היהודייה בישראל – מפגש בין מסורות משפטיות של עדות שונות", פלילים ז (תשנ"ט), 273-347.

2 חוק העונשין, סעיף 179. עד לשנת 1980 נדרשה הסכמתם של שני הרבנים הראשיים. על הסיבות לשינוי הסעיף ראו מאמרי: Halakha, Law, and Worldview: Chief Rabbis Goren and Yosef, and the Permission to Marry a Second Wife in Israeli Law", 32 Dine Israel (2018), 261*-304*.

3 למקורות והרחבה לדברים הכתובים להלן ראו מאמרי: "מלחמות היהודים: עיצובו של איסור הביגמיה ליהודים בא"י המנדטורית", בתוך: חוקה אחת ומשפט אחד לאיש ולאשה: נשים זכויות ומשפט בתקופת המנדט, תשע"א, 198-151.

4 CA 85/38 Attorney General v. Melnik, 6 P.L.R. 34 (1939).

5 חוות הדעת, כמו גם מקורות נוספים שייזכרו בהמשך, שמורים בארכיון המדינה, תיק תיק מ-221/6. ליתר פירוט ראו המאמר הנזכר בהערה 3.

שייצגו את עולי תימן), התקבלה הצעתם. בשנת 1947 תוקן החוק ונקבע כי עבירת הביגמיה תחול "בין שהנישואים החדשים מבוטלים או נתונים להיעשות מבוטלים ובין שאינם מבוטלים או אינם נתונים להיעשות מבוטלים". הסעיף קבע החרגה מפורשת לגבר הכפוף ל"חוק, שאינו החוק היהודי, והרשהו להיות בעל ליותר מאשה אחת", כלומר למוסלמים. נכלל בו חידוש נוסף, שגם לו היו אחראים הרבנים הראשיים, מתוך הבנה שההלכה מאפשרת במקרים חריגים נישואים ביגמיים: גבר יהודי לא יורשע בעבירת ביגמיה אם קיבל "פסק-דין סופי של בית-דין הרבנות של כנסת-ישראל, מקום בידי שני הרבנים הראשיים לארץ-ישראל, המתיר את הנישואים החדשים"¹⁰. כאמור, יצירתם זו של הרבנים הראשיים מלווה את המשפט הישראלי עד לימינו. ניתן לסכם ולומר כי לפנינו דוגמה יפה לשימוש בחקיקה מדינתית כדי לאכוף עמדה הלכתית גם על מי שהלכת עדתו סבורה אחרת.

יש להוסיף כי עמדה זו של האחדה הלכתית בתחום דיני הנישואין באה לידי ביטוי גם בתקנות ההלכתיות שיזם הרב עוזיאל, ואילו הצטרף הרב הרצוג. תקנות אלה ידועות בשם 'חרם ירושלים' והן נתקנו בשנת תש"י.¹¹ הרצון להאחדה הלכתית מופיע במפורש במבוא לתקנות, בקביעה כי שימור ההלכה העדתית בתחום דיני המשפחה עלול "להביא מחלוקת בישראל ולהרוס את שלום בית ישראל". לאור הדברים לעיל, לא נתפלא למצוא בתקנות גם את הסעיף הבא, אשר התכתב למעשה עם מה שכבר התקיים באותו זמן בחוק הפלילי: אסור לאיש ואשה¹² מישראל לארס או להתארס עם אשה שניה על אשתו הראשונה, אם לא בהיתר-נישואין מאושר בחתימת הרבנים הראשיים לישראל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

כדבר מגונה מן הבחינה המוסרית. לכן, לא ייתכן שהחוק של א"י – מרכז של היהדות – ייכשל בהגנת מוסד המונוגמיה המקודש זה מאות בשנים לאותם יהודים. עיון בדבריו מלמד שהוא סבר כי החוק המדינתי אמור לאכוף למעשה את התפיסה ההלכתית של חרם דרבניו גרשום, לפחות על אותם יהודים שהביגמיה נאסרה עליהם. מסקנה זו עולה במפורש מדברים שטרחה הרבנות לפרסם ברבים, בנימת מה של אפולוגטיקה הנוגעת ל'כשרות' פעולתו של הרב הרצוג: מכיוון שכיום אין אפשרות "להעמיד הדת על תילה" ולמנוע ביגמיה, "מן ההכרח הוא שהחוק הממשלתי יוסיף עונשים משלו על העונשים הדתיים בנוגע לנישואי אשה על אשתו כנגד דין תורתנו הקדושה".⁶

למרבה העניין, עמדתו של הרב הראשי הספרדי, הרב עוזיאל, הייתה קיצונית מזו של הרב הרצוג; הרב הרצוג סבר בתחילה שאת האיסור הפלילי יהיה מקום להחיל רק על יהודים שמסורתם ההלכתית אוסרת עליהם את ריבוי הנשים, ואילו הרב עוזיאל סבר כי יש לאסור את הביגמיה על כלל היהודים החיים בארץ, ללא תלות בהשתייכותם העדתית. ממכתביו עולה סלידה מוסרית מריבוי נשים בדורנו, ולפי עמדה זו הוא פעל במשך השנים הרבות שבהן כיהן כרבן של יפו ותל-אביב. במקרים רבים הוא ניסה למנוע נישואים ביגמיים, גם כאשר מדובר היה ביהודים בני עדות המזרח, ובפרט מעולי תימן, עדות שבהן מעולם לא הוגבלה האפשרות של ריבוי נשים.⁷ לאחר שהתמנה לרב הראשי לא"י בקיץ תרצ"ט, שלח הרב עוזיאל מכתב לנציב העליון, ובו התייחס במפורש לדבריו של הרב הרצוג ולהצעתו לתיקון הסעיף, אך הוסיף שהוא חולק עליו בנקודה אחת:

בקשר עם זה מוצא אני לנכון לתמוך בהצעת חברי הרה"ג הרצוג בשנויים קלים באשר היא מתאימה לכל ישראל היושבים בארץ ישראל לעדותיהם וקהלותיהם כאשר אבאר להלן.

הרב עוזיאל הביא מספר מקורות הלכתיים התומכים בעמדתו, והנימוק המרכזי שלו היה 'מנהג המקום'.⁸ לדבריו, בא"י קיימת תקנה קדומה, שמקורה ברבנים ספרדיים, השוללת ריבוי נשים, והיא זו שגרמה לכך שבא"י נהוג מאות שנים שלא לשאת יותר מאישה אחת. למנהג מקומי יש תוקף המחייב את כל מי שעובר לאותו מקום,⁹ ולכן אסורה הביגמיה על כלל יהודי הארץ, ללא קשר לשאלת מוצאם.

עמדתו של הרב עוזיאל התקבלה על דעתו של עמיתו האשכנזי, וביחד הם עסקו בניסוח סעיף שיחליף את הסעיף הקיים. לאחר שנים של התכתבויות עם גורמים שונים בממשלה המנדטורית, כמו גם עם גורמים ביישוב היהודי שהתנגדו למאמציהם (למשל, ארגונים

6 ראו: "לחוות דעתו של הרב הראשי על נישואי ביגמיה", **הצופה** 22.1.39.

7 להרחבה על המסורות העדתיות ראו במאמר הנזכר לעיל בהערה 1.

8 ראו **שולחן ערוך** אבן העזר סי' א סע' ט: "נושא אדם כמה נשים, והוא דאפשר למיקם בסיפוקיהו... ובמקום שנהגו שלא לישא אלא אשה אחת, אינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו".

9 להרחבה ראו: מנחם אלון, **המשפט העברי - תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 756–760.

10 ראו לעיל הערה 2.

11 איתמר ורפהטיג (עורך), **תחוקה לישראל על פי התורה**, ירושלים תשמ"ט, ח"ג 168–169. וראו על יוזמת התקנות שם בעמ' 159. לימים בוקר הרב עוזיאל בידי רבנים וחוקרים על כך שנכנע בתקנות למסורת האשכנזית שייצג עמיתו הרב הרצוג. כפי שראינו, הדברים אינם נכונים, ודאי באשר לסוגיית ריבוי הנשים.

12 הכוונה היא שאסור לאישה להינשא לגבר נשוי.